

CILVĒKS UN SAKRALITĀTE

Zbigņevs Stankevičs

Romas Katoļu Baznīcas Rīgas arhibīskaps–metropolīts

Atslēgas vārdi: *sakrālais, cilvēka eksistences dimensijas, māksla, saikne, komunikācija*

Autors aplūko cilvēka dzīves neatraujamos mūžīgos jautājumus, trīs cilvēka eksistences līmeņus, ar to saistītās vajadzības un problēmas. Tekstā skarta integritātes nepieciešamība, iespējamie tilti uz pārdabisko sfēru, sakrālais kā pārdabiskās sfēras manifestācija un komunikācijas ceļš ar pārdabisko, māksla un sakrālais, māksla kā cilvēka dažādo eksistences slāņu izpausme, mūsdienu situācija un jautājums par nākotnes perspektīvām.

Ievads

Šis teksts nav domāts kā zinātnisks raksts par cilvēka un sakralitātes tēmu, bet gan kā autora personīgās pārdomas par tēmu, balsoties uz savu pieredzi un vispārīgo izpratni par apskatāmo tēmu. Tā mērķis ir dot lasītājam ierosmi tālākām pārdomām.

Jautājumu par sakrālo nav iespējams atdalīt no jautājumiem, kuri ir saviļņojuši un nodarbinājuši visu laikmetu cilvēkus. Tie ir:

Kas es esmu?

No kurienes nāku un kurp eju?

Kā būt laimīgam?

Kāpēc ir ciešanas un ļaunums?

Vai ar nāvi viss izbeidzas?

Kāda ir manas dzīves jēga?

Protams, arī filozofi ir daudz nodarbojušies ar šiem jautājumiem, tomēr saistībā ar to, ka rakstu krājuma tēma attiecas uz sakralitātes aspektiem, šobrīd nepievērsīsimies filozofisko pārdomu vēsturei par šo jomu.

Cilvēks

Pirms ķeramies pie sakralitātes tēmas, ir jāveltī daži vārdi jautājumam par cilvēku, jo pretējā gadījumā būs grūti runāt arī par sakralitāti. Rietumu kultūrā ir pietiekami labi

pazīstami tādi jēdzieni kā *gars, dvēsele, miesa*. Vecās un Jaunās Derības rakstos, kuri neapšaubāmi ir vieni no galvenajiem Rietumu civilizācijas pamatakmeņiem, visi šie jēdzieni pamatā attiecas uz visu cilvēku kopumā, vienīgi katrs no tiem uzsver kādu noteiktu cilvēka eksistences aspektu. Šodienas valodā varam runāt par trīs uztveres līmeņiem jeb dimensijām. Tādā veidā redzam, ka tie ir trīs veidi, kā tiek interpretēts jautājums par to, kas ir cilvēks. Tad, kad tiek runāts par miesu, tiek uzsvērts, ka cilvēks ir mirstīgs un trausls, atkarīgs no ārējās vides, pakļauts ļaunuma ietekmei. Runājot par cilvēku kā dzīvojošu dvēseli, tiek likts uzsvars uz to dzīvības dvesmu jeb miesu dzīvinošo principu, kas ir cilvēkā. Lietojot Aristoteļa jēdzienus *matērija* un *forma*, dvēseli var nosaukt par miesas formu. Savukārt, kad uz cilvēku tiek attiecināts jēdziens *gars*, akcents tiek likts uz viņa esamības kodolu, tiem cilvēka būtības dziļumiem, kur notiek viņa izvēle par komunikāciju ar dievišķo, kur viņš izšķiras par labu vai ļaunu. Tie ir cilvēciskās būtnes esamības dziļumi, kuros tā atveras uz mūžību. Tomēr diezgan bieži vien var sastapties ar to, ka attiecībā uz cilvēku jēdzienus *dvēsele* un *gars* lieto kā sinonīmus.

Rezumējot apskatu par cilvēka eksistences izpausmēm un dimensijām un lietojot mūsdienīgākus jēdzienus, varam runāt par viņa dzīves materiālo, psiholoģisko un garīgo līmeni.

Velkot paralēles ar psihologu pētījumiem (piem., Abrahama Maslova), ir jāatzīmē, ka katram cilvēka eksistences līmenim ir savas vajadzības. Cilvēka pilnvērtīgai eksistencei ir nepieciešams, lai būtu apmierinātas visu līmeņu vajadzības. Tad, kad cilvēks nav iepazinis sevi un nepārzina visu savu cilvēcisko vajadzību spektru, viņš kļūst par aklu stihiju upuri. Pirmā dažādo atkarību sakne ir tieši šī — neapmierinātas garīgās un dvēseliskās vajadzības, kuras izraisa cilvēkā nemieru un mudina meklēt arvien jaunus kairinātājus. Bet ar materiālo kairinātāju palīdzību nav iespējams apmierināt dvēseliskās, un vēl jo vairāk garīgās vajadzības. Tāpat arī, darbojoties vienīgi dvēseliskajā jeb psiholoģiskajā līmenī, nevar apmierināt cilvēka garīgās slāpes. Otrā atkarību sakne ir nespēja tikt galā ar tām problēmām, ar kurām cilvēks ikdienā sastopas. Cilvēkam, kas ir patēriņa sabiedrības upuris, ļoti grūti pieņemt to, ka kaut kas nenotiek pēc viņa prāta, ka viņš nevar momentā atrisināt radušos problēmu. Tā rezultātā rodas iekšēja spriedze, no kuras tiek mēģināts atbrīvoties, meklējot jutekliskos kairinātājus.

Sakralitāte

Par sakrālo jomu jeb sakralitāti varam runāt tikai saistībā ar pārdabisko, dievišķo sfēru. Cilvēks visos laikos ir mēģinājis nodibināt kontaktu ar pārdabisko, tā rezultātā ir radies tas, ko mēs saucam par reliģisko kultu. Tā galvenie izpausmes veidi ir sakrālie riti, upuri un lūgšana, kas vēl bieži vien tiek pastiprināta ar gavēni. Kulta galvenais uzdevums ir nodibināt garīgu un reālu saikni ar pārdabisko realitāti. Protams, visu reliģiju neatņemama sastāvdaļa ir arī morāli askētiskās normas, kuru vispārcilvēciskās dimensijas kodolu var izteikt t.s. zelta

likumā: *Nedari savam tuvākajam to, ko nevēlies, lai darītu tev.* Tiek uzskatīts, ka atkāpšanās no tām ir šķērslis komunikācijai ar pārdabisko.

Šis komunikācijas pieredze ar dievišķo pēc tam rada izpausmi mākslā, arhitektūrā, mūzikā un literatūrā, pārveidoja sabiedrības likumus un sociālās dzīves sfēru, sabiedrisko dzīvi. Filozofijā, savukārt, pārdomas par dievišķo vainagojas atziņā, ka to var raksturot ar jēdzieniem *Labais*, *Skaistais* un *Patiesais*.

Runājot par komunikācijas veidiem ar dievišķo, kuri ir raduši izpausmi organizētājās reliģijās, ļoti vienkāršojot tēmu, ir jāizdala divi to paveidi — tā saucamās atklāsmes reliģijas un dabīgās reliģijas. Atklāsmes reliģijas atsauca uz to, ka pārdabiskais ir ienācis to dibinātāja, praviēša, priestera vai Dieva sūtņa dzīvē un caur viņu ir atklājis sevi, savu gribu un morālos likumus. Dabīgās reliģijas balstās uz mītiem un tiek uzskatītas par cilvēciskiem mēģinājumiem aizsniegt dievišķo sfēru.

Vēstures gaita parāda, ka šie cilvēciskie mēģinājumi ir jaukušies klāt arī pie t.s. atklāsmes reliģijām, un tie vienmēr ir bijuši atkarīgi no konkrētā cilvēka un tā laika sabiedrības morāli ētiskā līmeņa. Ne velti šie mēģinājumi ne vienreiz vien ir beigušies ar reliģijas pagrimumu un izzušanu (piem., senās Kartāgas un Romas reliģijas).

Atkarībā no tā, cik konkrētā sabiedrība ir spējusi saglabāt tīru šo reliģijas vispārcilvēcisko kodolu jeb pirmatnējo atklāsmi, tā ir spējusi saglabāt savu vitālo spēku cauri gadsimtiem un izdzīvot. Citiem vārdiem to var izteikt šādi: nācijas spēks ilgtermiņā ir atkarīgs no tā, cik ir bijusi stipra tās saikne ar sakrālo jomu un cik lielā mērā šī joma ir pasargāta no cilvēciskiem piemaisījumiem un izkropļojumiem.

Šobrīd ir jautājums par to, cik lielā mērā mūsu Eiropas kultūra un Latvija ir spējūšas saglabāt tīru šo saikni ar pārdabisko sfēru. Ilustrācijai paņemsim dažus pavadienus no mākslas un arhitektūras vēstures Eiropā.

Saikne ar sakrālo Eiropas mākslā un arhitektūrā

Pieredze, kas cilvēkam ir bijusi komunicējot ar dievišķo, tādā vai citā veidā ir radusi izpausmi viņa radītajos darbos. Protams, ne visiem māksliniekiem, kuri ir ķērušies pie sakrālām tēmām, pašiem ir bijusi šīs komunikācijas pieredze. Pēdējā laikā arvien vairāk tiek runāts par mākslas desakralizāciju, arī zaimojoši motīvi nav retums.

Senajā Grieķijā uz Delfu svētnīcas arhitrāva bija uzraksts *lepazīsti sevi*. Līdz šodienai apbrīnojam to, kas ir palicis no Fīdija nemirstīgajiem darbiem, Senās Grieķijas skulptūrām un tempļiem. Senie grieķi pievērsa lielu uzmanību tam, lai visi cilvēka eksistences līmeņi būtu līdzsvarā, to labi izsaka teiciens: *Veselā miesā vesels gars*.

Grieķu mākslas darbus raksturo proporciju sabalansētība. Rūpes par visu cilvēka eksistences līmeņu līdzsvaru rod izpausmi viņu mākslā, tajā ir saskatāma Skaistā un Patiesā atblāzma. No šejienes arī izriet šīs mākslas nepārejošā vērtība un pievilcība.

Tas attiecas gan uz skulptūrām, gan uz ēkām, kuru galvenie saglabājušies pārstāvji ir tempļi.

Viduslaikos, savukārt, mākslā un arhitektūrā dominēja garīgā dimensija.

Tiekšanās uz pārdabisko, uz sakrālo, izpaudās gan gleznās, gan vitrāžās, gan arhitektūrā.

Renesanses laikmetā notiek lūzums. Akcenti tiek pārnesti no garīgās dimensijas uz dvēselisko un materiālo. Protorenesanse vēl saglabā līdzsvaru starp šiem eksistences līmeņiem. Kad apmeklēja Uffizi galeriju, ilgi uzkavējos tās otrajā zālē, kur ir 13. gs. darbi. Īpaši mani uzrunāja Džoto poliptihs, kurā saskatīju Renesanses vēsmas. Tomēr šai poliptihā nav nozaudēts tas, kas tika sasniegts viduslaikos. Tajā attēlotajos personāžos — to sejas un stāji ir apjaušams, ka viņi sāk apzināties savas personas cieņu un brīvību, to diženumu un iekšējās bagātības, kas ir cilvēkā. Tas jau ir raksturīgs Renesanses

cilvēkam. Tomēr zelta fons, kas simbolizē dievišķo realitāti, šajā poliptihā norāda uz to, ka cilvēks vēl apzinās, no kurienes viņš ir nācis un no kā saņēmis savu brīvību un cieņu. Viņš apzinās, ka visa materiālā pasaule ir iegremdēta dievišķajā realitātē un saņem no tās dzīvības dvesmu. Un šo cilvēku sejas ir jaušama šīs dievišķās pasaules atblāzma, Radītāja attēls un līdzība.

Uffizi eksponāti ir izvietoti hronoloģiskā kārtībā, nākošajās zālēs atrodamajās gleznās ir redzams, ka šīs saiknes ar dievišķo realitāti apzināšanās arvien iet mazumā, līdz praktiski pavisam izzūd.

Laba ilustrācija šai tendencei ir Leonardo da Vinči "*Mona Lisa*". Mākslinieka interese ir pārvietojusies no garīgās dominantes uz cilvēka iekšieni un dabu. Tās ir attēlotas veidā, kas intriģē un mudina tās iepazīt, ir redzams, ka gan cilvēkā, gan attēlotajā pasaulē ir klātesoši noslēpumaini dziļumi.

Vienlaicīgi tādu mākslinieku kā Peters Pauls Rubenss, Djego Velaskēzs un Antoniss Van Deiks darbos caur dvēselisko parādās interesants tiltiņš uz garīgo. Daudzos viņu uzgleznotajos portretos, vai tie būtu vienkāršie cilvēki, vai aristokrāti, var redzēt iekšējā cilvēka skaistuma atblāzmu.

Viņi spēj parādīt to, kas ir labākais cilvēkā, pat tai cilvēkā, kurā, liktos, neko skaistu vairs nevarēs atrast.

Rokoko mākslā akcenti jau pilnīgi ir pārbīdījušies uz miesīgo sfēru. Dominē jutekliskais un dabas daudzveidīgās formas.

20. gs. mākslā, salīdzinot ar Seno Grieķiju, cilvēka integritāte ir izšķīdusi, visbiežāk viss ir saskaldīts gabalos. Tas ataino arī dvēseles stāvokli. To var izteikt šādi: "Nezinu, uz kurieni eju un no kurienes nāku, nesaprotu savas eksistences jēgu."

Kur šajā apjukuma laikmetā atrast atskaites punktus? Kā orientēties?

Mūsu tautas dižgars Rainis ir rakstījis: "Tu iegūsi atdodams" un "Gūt var ņemot, gūt var dodot, dodot gūtais — neatņemams". Tas ļoti labi saskan ar to atziņu, kas tik ļoti patika

svētajam Jānim Pāvīlam II, kurš 1993. g. bijis arī Latvijā: "Cilvēks nevar sasniegt pilnību citādi, kā vien nesavtīgi sevi ziedojot."

No kurienes nāk šis atziņas? Tā gaisma, kas staro no sakrālās sfēras un ko sauc par Atklāsmi, ir šo ideju patiesais avots.

Cilvēka būtības dziļumos ir klātesošas slāpes pēc galīgā piepildījuma un to nevar sasniegt citādi, kā vien respektējot visas mūsu būtības dimensijas — garīgo, miesīgo un dvēselisko. Tad, ja sakralitāte ir caurstrāvījusi visus mūsu esamības līmeņus, cilvēks

ir sasniedzis savu piepildījumu un sakralitāte staro caur visiem viņa gara darbiem. Mākslas izcilākie sasniegumi to ļoti labi parāda. Tajos ir klātesošs Labais, Patiesais un Skaidrais. Pie tam ne vienmēr paši mākslinieki un darbu autori nonāk līdz atskārtai, ka tā ir sakralitāte, kuras iedarbībai un iedvesmai ir jābūt, un ka sakralitātes pamatos ir nevis bezpersonisks spēks, bet gan mīloša, lai arī prasīga Klātbūtne, līdzīgi kā gādīgi tēvs un māte savam bērnam.

MAN AND SACRALITY

Zbignevs Stankevičs

Summary

Keywords: *sacral, dimensions of human existence, art, link, communications*

The author of this paper focuses on the eternal questions that are inseparable from man's life, three aspects or dimensions of human existence, and the needs and problems associated with this. The text mentions the necessity of integrity, possible bridges to the realm of the supernatural, the sacral as a manifestation of the sphere of the supernatural, and the way of communication with the supernatural, art and the sacral, art as the manifestation of various dimensions of human existence, the current situation, and the issue concerning future prospects.